

2753

2.10.2003.

Масакр у Нишу
ИЗА КУЛИСА
КОСОВСКЕ БИА

100 динара

НИН

БОСАНСКИ ДАНИ ГЕНЕРАЛА КЛАРКА

ТРАГОМ МЛАДИЋЕВОГ ПИШТОЉА

www.nin.co.yu

Nemačka 2,60€ - Francuska 2,60€ - Švajcarska 5,00 CHF - Švedska 28,00 SEK - Austrija 2,18€ - Grčka 2,50€ - Engleska 2,20 GBP - Republika Srpska 3,50 KM -
Hrvatska 12 KN - Makedonija 100,00 DEN - Slovenija 550 SIT - Crna Gora 1,70€

КЊИЖЕВНОСТ И НАГРАДЕ: МИРОСЛАВ ТОХОЉ

Хотентотска проза

Да ли је Тохол Андрићеву награду добио нападајући самог Андрића?

Шта значи ћутати, или можда још теже и неугодније, шта значи прећутати? За нове приче Мирослава Тохол сабране у књигу *Мала Азија и приче о болу* (Бања Лука, „Глас српски”, 2002) то би могло да буде најважније питање. Да ли би са тим неке везе могло имати то што је Тохол усред највећих ратних ужаса и сваковрсних мука прошле деценије био министар за информисање у Републици Српској? Нико није професионално обавезан да толико и тако прећуткује, скрива и ако устреба, хвала богу, лаже и обмањује као министри информисања у целом свету, некмоли на Балкану, и ту се господин министар Тохол не разликује од својих америчких, руских или француских, кинеских или израелских, нигеријских, либеријских и иних колега. Испостављати Тохолјевој прози рачун за дела грађанина Српске – а при томе увек тврдити како смо иначе у стању да уметност и уметника разликујемо од околности и ангажмана, било да је реч о Селину, Панду и Хамсуну, као најчувенијим примерима заблуда, или о неком другоме, рецимо Давичу и Васку Попи – није у сваком погледу умесно.

Ћутање и прећуткивање може бити и врста књижевне технике самозатајности, самоприкривања, говорења и изостављања, подразумевања и подстицања на домишљање коју је Тохол развијао од прве своје књиге. Испрва се ћутало о беди свакодневице, да се машта и страст не упрљају сликама реалности које би морале бити грубо обичне, или провинцијске (што је за Тохол терет и у новој збирци прича). *То снива лампарија и Апотекаркин рај и мушке ствари*, први роман и прва збирка прича објављивани око 1980, били су знак понекад недоречене и неумште, али заправо изнутра поетички спрегнуте и емоционално напете прозе, писане добрим стилем, којој је можда био потребан само још јачи наративни интерес, нека симболичка отвореност. Тохол је трагао за темом равној приповедачкој потреби, за причом у најосновнијем смислу речи коју неће толико устручљиво казивати и самоме себи.

У наредна два романа, *Господару срца* и *Стиду*, који су допунили осамдесте, стечено је уважавање критике и читалаца и почео је завршни круг велике игре награђивања НИН-овом наградом. Тохол је и ту преко приче превукао полупровидан veo, све мало померио и деформисао, све је ту другачији поглед, другачија свест, другачије стање разумевања. Приповедање је доведено до таквог степена уметности да се о аутору мислило као о сарајевском писцу који највише обећава. То му, истина, није превише помогло да се у „Светлости”, у којој је радио, осећа угодније и да се на њега гледа са више ентузијазма и наклоности, али је био тренутак да се загонетка његовог приповедања у којем се оно најосновније никада не каже, доведе до врхунца, по цену да Тохол одлута у неки тежак поетички експеримент, или да се посвети само најдубљим осећањима која су негде у скривеном језгру његових проза откуцавала последње часове једне другачије, култивисане, деликатне, префињене осећајности.

**Зло је чињено,
а то што су
други чинили
исто и то што
су нас моћнији
у све то
здушно гурали,
нити је
оправдање
нити је изговор**

Онда је дошао рат и Тохол писац није се огласио пре него што су Тохол истраживач и прикупљач сведочанстава о злу нанетом српском народу, *Црна књига – патње Срба у Босни и Херцеговини* (2000), и Тохол пропагандист и борац за један од најнеудобнијих делића истине, „*Свети ратници*” и *рат у Босни и Херцеговини* (2001), сабрали и на свет изнели свој труд. Роман *Кућа Павловића* (2001) посвећен је слици тог истог рата, расправи о њему и начину његовог разумевања и приказивања, што није остало без дијалектике казивања и прећуткивања. Тохол се обрачунава са овлаш прикривеним актерима рата, а то што је мало забркао имена и познате догађаје, довољно је тек да збуну читаоца који све то не зна из прве руке. У роману са кључем, дакле где ликови имају моделе у стварности, Тохол би да се обрачунава са ништаријама и никоговићима, али то чини помало фељтонски и без тежине правог ударца па све то мало кога изван круга непосредно заинтересованих може да косне. Са друге стране, Тохол води и

битку око поетичких начела, говори о књижевности и култури, налази прилику да између Павића и Предрага Марковића духовито цитира чак и писца ових редова. Међутим, да је о рату писао као о књижевности, начинио би Тохол много бољу ствар са овим романом.

Природа ћутања ту више није иста, а оно што је Тохол прећутао, не оставља га недужног. Не само што је Тохол променио свој поступак и из помало неухватљивих домена свести и сазнања сишао у обрачун и расправу, већ оно што сваког Србина највише пече и тишти у целом том ужасу није уобличено. Није најважнија и прва обавеза романа да се у њему каже оно што се тешко и са муком ма где прослови (а када то хистерични среброљупци славодобитно узвикују, изазива једино гађење). Само како прећи преко мучнине и мука сазнања о размерама сопствене пропасти и времену у којем су се сви трудили да не пропусте свој део зла, али смо сами себе изневерили и унизили како се то у нашој историји не памти? Структура нашег идентитета до сада није допуштала да се свесно и намерно другима чини зло. Срби су, драги мој Мире, изневерили тако обликован идентитет и олако упропастили симболички капитал који се дуго и тешко стицао. Зло је чињено, а то што су други чинили исто и то што су нас моћнији у све то здушно гурали, нити је оправдање нити је изговор.

Како са злом и сазнањем о њему, то је питање за свакога понаособ једнако као за друштво и нацију у целини. Зато што му се не приступа, наша агонија још траје, а друштвени живот и институције се распадају. О томе књижевност не мора да говори осим онда када обликује слику догађаја који се без тога не могу дочарати. Писати о рату и страдању, а испустити из вида, ћутати или прећутати оно што је најтеже, по правилу има последице јер се најбоља књижевност увек рађа из онога што је најтеже рећи.

То је проблем и приповедача у *Малој Азији и причама о болу*. Потресне су Тохолеве приче о болу, о старици која у избеглиштву носи кости свога мужа, о спаљеној дедовини, о самоубиству у далеком свету. Потресне су и јако добро написане, језиком бистрим и култивисаним, добро одмереним тоном, одличним стилем.

Приче су добро укомпоноване, као да се једна на другу надовезују, док се у њима са умећем правог мајстора мењају равни и времена приповедања. Смрт је у његовим причама увек оно што припада животу и са чиме се живот носи, а слика колективне патње и страдања тек овлаш осликана позадином и још једна димензија бола. Ратна и избегличка патња само појачавају бол живота. Са лакоћом Тохол мења тачке гледишта и увлачи се под кожу својим јунацима толико да ће и читалац патити са њима. Огромно сажаљење, оно из којег се јавља и једна посебна врста љубави, Тохол је потакао овим причама.

Зато је добро што оне наилазе на одјек, па је и одлука да се његовим причама, посебно причи „Колац“, додели Андрићева награда, догађај који заслужује коментаре. Не зато што је није могао добити неко други, јер је могао, већ зато што награде и службе да би пажњу јавности скренуле на неки догађај. Шта је онда овде догађај? Само књижевна вредност одличних прича, или пак симболичка напетост између исповеданог бола и прећутаног зла?

У Тохолевим причама зло долази однекуд одакле ништа друго не може ни доћи, а то је заједнички названо Мала Азија. Не треба ни показивати шта се збиља догађа, рецимо у „шареној сељачкој војсци“, како је Тохол назива, или у суседним селима, него се малоазијско зло само од себе излило јер оно је само то што јесте и ништа друго не може ни да буде, чисто зло. Зато је и ћуприја на Дрини за Тохолевог приповедача у причи „Колац“ израз тог зла, ничег доброг ни у том мосту нема, а ако ништа друго, он је само споменик најцрњем

јаничарском насиљу. Колико год са заносом и повремено врло духовито у овој причи читао Андрића и колико год овај протест против смисла везирова задужбине био једак и циничан, толико остаје мисао да управо због таквих тумачења и таквих размишљања настаје и оно што је прећутано. А могла се код Андрића тумачити и Алихоџина мисао о добрим и умним људима који без обзира на веру чине велика дела на овом свету. Тохол је национални цинизам претпоставио хуманизму и самим тим бриљантно започету причу осудио на то да у себи носи једну гадну грешку.

Андрић је, међутим, остао писац српског бола који као црна пруга раздире груди, па је Тохол могао да на симболичку моћ Андрићеве прозе ослони своју причу која из ње црпи већи део своје лепоте, али не и своју искључивост. Тохол се стао мерити са највећим иако није био спреман да иде до краја, то је његова мера у овим причама. Андрићев роман објављен је на крају рата када су четници грдно прогањани а ипак завршава тако што преко моста као ослободиоци прелазе управо српски војници са шубарама и укрштеним реницима. Требало је имати посебну врсту снаге да се то у часу када се по Београду писци због сарадње са четницима вешају, напише и објави. Такву снагу и самосталност Тохол није пронашао. Напротив, као да га је нека фројдистичка муња погодила, заменио је у овој причи писаној по Андрићу шубаре на главама Андрићевих јунака шајкачама. Када јунак у Андрићевом роману замени

свој „шлосерски калкет“ шубаром, то показује замену социјалног утопизма из разговора на ћуприји националним ослободилачким покретом. Андрић је и у том детаљу велик. Када Тохол уместо шубара види шајкаче, онда је то само знак онога што не сме рећи, а то је да су са шапкама на глави, прављеним по узору на традицију српских војника, чињена недела. Тохолев удар на Андрића, као некога ко није ствар извео до краја па ће је он сада допричати, заправо злореко претумачити и свести на мање од онога што је „други смисао велике камене ћуприје“, тешко да је могло послужити као најбоља препорука да се неоспорном Тохолевом умећу приповедања додели управо Андрићева награда. Шта уколико је сама непрелазност опозиције између „нас“ и „њих“ заправо малоазијска? Шта уколико она код Тохола почиња да се шири у причама од „нас“ и „њих“ у рату, до „нас“ избеглица и „њих“ грађана Београда, па малоазијско зло ове непрелазности између људских бића почне као куга да се шири на све сми-

саоне слојеве и осуди је на врло умешно исприповедану искључивост? Шта ако ова подела не може онда да мимоиђе ни Тохолјево „нас“, оне који пићу из саме ствари, и њих, „тамошње литерате“ у Србији међу којима одлази приповедачава стрина већ у првој причи, а доцније се та поетичка фигура понавља? Зато Тохолу и треба она шајкача, јер се од себе не може оделити, осим малоазијски.

Колико се писац ових редова радује да Тохол опет пише добро и честита награду свом старом књижевном другу, толико је његова обавеза и да се каже како то није позиција Андрићеве прозе, што не значи да Тохолјева проза не може бити боља од прозе Антонија Исаковића. Ако код Тохола нема простора за неки хегелијански обрт у хуманизам, већ постоји једна поетика која раздваја, можда је последњи тренутак за један језив и упозоравајући цитат из Волтера који можда и није најприкладнији за јавну комуникацију, али који у овом контексту ваља промислити: „Парижанин се не може начудити када му се каже да су Хотентоти давали да се њиховој мушкој деци одсече један тестис. Хотентоти се, можда, не могу начудити што Парижани чувају оба.“

Ако нешто не треба чинити, то још не значи да се то не сме разумети, а ако се нешто не може рећи, то не значи да се сме и може прећутати.

■ АЛЕКСАНДАР ЈЕРКОВ

Савет Октобарског салона позива Вас на отварање
44. Октобарског салона
ПОЗИТИВ/НЕГАТИВ
Београд, 6 – 31. октобар 2003.

понедељак, 6. октобар 2003, у 19 сати

- свечано отварање!

Ум. павиљон Цвијета Зузорић, Мали Калемегдан 1
модни хепенинг – Богомир Дорингер, 19,45 с.

Галерија ФЛУ, Кнез Михаилова 53

Галерија ЗВОНО, Вишњићева 5

Галерија Дома омладине, Македонска 22

Културни центар Београда – галерија Артгет,
Трг Републике 5/1

перформанс – Синиша Илић, у 20 сати

среда, 8. октобар 2003, у 19 сати

додела Награда 44. октобарског салона

Продајна галерија Београд, Косачићев венац 19

Галерија УЛУС, Кнез Михаилова 37

Галерија Графички колектив, Обилићев венац 27

Југословенска галерија ум. дела, Андрићев венац 12

Музеј града Београда

Спомен - музеј Иве Андрића, Андрићев венац 8

Оснивач и покровитељ: Скупштина града Београда
Организатор: Културни центар Београда, К. Михаилова 6
www.oktobarskison.org

Реализацију Салона помогли:
Министарство културе и медија Републике Србије, Музеј Николе
Тесле, Дирекција ФЕСТ-а, Дом омладине Београда, Божић & синови,
Де-чи културни центар Београда, Београд пут, Omnia street TV, Passage,
Београдска индустрија пива
Медијски спонзори:
РТС, РТВ Студио Б, РТВ Б92, АРТ ТВ, РТВ Политика, РТВ Кошава,
БК ТВ, Београд 202, Радио Index, Политика, Данас, Глас Јавности,
НИН, Време, Ремонт МАГАЗИН, Балкан, Alma Quattro, Европлатат,
Akzent media, BeotelNet